

בכורה בניזיד עדשים

וַיֹּאמֶר עֲשׂוּ הִנֵּה אֲנִי הוֹלֵךְ לְמוֹת וְלָמָּה זֶה לִי בְכֹרָה ... וַיִּמְכַר אֶת בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב: וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וַיִּזְיֵד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיִּשְׂתֶּה וַיִּקֶּם וַיִּלְךְ וַיִּבֶז עֲשׂוּ אֶת הַבְּכֹרָה: (בראשית כה לב-לד).¹

בראשית רבה פרשה סג סימן יד – שחוק וזילות

"ויעקב נתן לעשו לחם וניזיד עדשים" - מה עדשה זו עשויה כגלגל, כך העולם עשוי כגלגל. מה עדשה זו אין לה פה, כך אָבֶל אסור לו לדבר.² מה עדשה זו יש בה אָבֶל ויש בה שמחה, כך, אָבֶל - שמת אבינו אברהם, ושמחה - שנטל יעקב את הבכורה.³ "ויאכל וישת" - הכניס עמו כת של פריצים, אמרו: נאכל משלו, ונצחק עליו. ורוח הקודש אומרת: "ערוך השולחן" (ישעיה כא ה) - סדר פתורא, "צֶפֶה הַצְּפִית" - סדר מנרתא...⁴ "קומו השרים" - זה מיכאל וגבריאל, "משחו מגן" - פָּתְבוּ שֶׁהַבְּכוּרָה ליעקב. תני בר קפרא: ולפי שהיו משחקים, הסכים הקב"ה ושחק עמהם וקיים הבכורה ליעקב. מנין? דכתיב: "כה אמר ה' בני בכורי ישראל" (שמות ד).⁵

"ויקם וילך" - רבי לוי אמר: מעולמו יצא. "ויבז עשו את הבכורה" - ומה בזה עמה? א"ר לוי: תחיית המתים בְּזָה עֵמָה, זֶהוּ שֶׁכְּתוּב: "בְּבֹאֵר רֶשַׁע בָּא גַם בּוֹז וְעַם קָלוֹן חָרְפָה" (משלי יח ג), "בבוא רשע" - זה עשו... "בא גם בוז" - שבא בזיונו עמו, "ועם קלון חרפה" - שנתלוה לו קלונו של רעב ואין חרפה אלא רעב, כמו שאתה אומר: "לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא תִקְחוּ עוֹד חֶרְפַּת רָעַב בְּגוֹיִם" (יחזקאל לו ל): "ויהי רעב בארץ".⁶

פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא יב – הקשר לפטירת אברהם

א"ר אבהו: יצא עשו לשדה בן חמש עשרה ובה על נערה מאורסה ושפך דמים...⁷ כיון שעשה כן, נסתלק אברהם. למה? אמר הקב"ה: אמרתי "ואתה תבא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה" (בראשית טו טו) -

¹ בכורה שנמכרה בניזיד עדשים. מכאן התגלגל הביטוי הרווח גם בימינו למשהו בעל ערך שנמכר בזול ואפילו במחיר מבוזז. נראה שזילות זו מצויה במקרא עצמו כטקסט סמוי, לא רק מצד המוכר הוא עשו אשר בז לבכורה ומוכר אותה בניזיד עדשים, אלא בשל המעמד כולו אשר נראה מביך ולא מכובד. וממילא, גם מצד הקונה, יעקב: ככה ניכסת לך את הבכורה? בניזיד עדשים של אח רעב ברגע של חולשה? כדאי אולי לדלג היישר לדרשת הר"ן שבסוף דברינו ולקרוא אותה תחילה.

² ראו גם בגמרא בבא בתרא טז ע"ב: "מה עדשה זו אין לה פה, אף אָבֶל אין לו פה. דבר אחר: מה עדשה זו מגולגלת, אף אבילות מגולגלת ומחזרת על באי העולם". עוד על מקורות מנהגי אבל מספר בראשית, ראו דברינו [אבל שבעת ימים](#) בפרשת ויחי. ראו עוד בגמרא מועד קטן כח ע"ב שאין המנחמין רשאים לומר דבר עד שיפתח האבל.

³ ראו התיאור המקביל במדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן ג ושם: "ומה היה התבשיל? עדשים, שמקדם היו מכניסין אל האבל עדשים, ולבית המשתה עדשים". (משום שהעדישים מברות או אולי על מנת לא להפריז בשמחה).

⁴ רוח הקודש צופה קדימה מעבר למה שהאדם רואה כאן ועכשיו. אנשים שיש להם "רוח הקודש", הם אנשים שיכולים לראות הרבה מעבר למצב הנוכחי; או במילים אחרות, לראות בתוך המצב הנוכחי את הנימים הדקים ואת "הזרעים הנסתרים" של מה שעתיד לקרות בטווח הארוך. עשו בא עם חבורת הפריצים שלו לשחוק על יעקב, הם מבקשים לאכול ולזלול כאן ועכשיו: "אָכֹל וְשָׂתוּ כִּי מָחָר נָמוֹת" (ישעיהו כב יג). למעשה יש השלכות ארוכות טווח שהם אינם חשים בהם, אבל מי שיש לו רוח קודש – כן חש. רוח הקודש כאילו אומרת: בסדר, תערכו שולחן, תסדרו את הפת ותדליקו מנורה ("ערוך השולחן, סדר פתורא, סדר מנרתא"). תשבועו ותתהוללו בזה הרגע. את החשבון והמשמעות לאן כל זה מוביל, אני כבר רואה.

⁵ העברת הבכורה מעשו ליעקב לא הייתה דבר של מה בכך ולא יכלה להיחתם במכירתה תמורת ניזיד עדשים. שהרי נזקק יעקב לתחבולות לשם קבלת ברכת יצחק ולא יכול היה פשוט לבוא ולומר לו שקנה את הבכורה מעשו. גם ברכת יצחק ליעקב בעת ששלח אותו לפדן ארם ונתן לו את "ברכת אברהם" (תחילת פרק כח), לא חתמה את העברת הבכורה. ראו דברינו [אנכי עשו בכור](#) וכן דברינו [בחירה בכורה ומחירה](#) בפרשה זו, בהם הראינו שרק אחרי שינוי שמו מיעקב לישראל (ראו מסכת ראש השנה טז ע"ב) ורק אחרי שעבוד מצרים וכל שאר התלאות שעבר יעקב, רק אז התקיימה הבכורה בידו של יעקב. עוד הרחבנו בנושא זה בדברינו [בני בכורי ישראל](#) בפרשת שמות ושם הבאנו גם את הדעה שרק במעמד הר סיני אוששה העברת הבכורה, רק אחרי שהקב"ה פנה לכל האומות, כולל עשו, והם דחו את התורה ורק עם ישראל הסכים לקבלה.

⁶ ראו איך הדרשן חורז ומקשר את סוף פרק כה, פרשת מכירת הבכורה, עם תחילת פרק כו, אי-ירידתו של יצחק למצרים ושיבתו בארץ גרר, כציוויו של הקב"ה: "אל תרד מצרימה... גור בארץ הזאת". רעב (ועוני) הוא חרפה ויכול לגרום לאנשים לעשות דברים מאד קשים, בין בפרט ובין בכלל. בשעת מצוקה ורעב, מה לא מסוגל האדם לעשות בשביל ניזיד עדשים. נושא זה מפותח ע"י אבן עזרא ורמב"ן להלן. בינתיים במדרש, ניזיד עדשים הוא דבר פשוט ומוזיל את ערך הבכורה בעצם היותו התמורה לה. אבל הוא המטבע ההולמת למעמד המביך והבוזי הזה של איש שבא עם חבורת פריצים מורעבים וכל מה שמעניין אותו זו ארוחת הרגע. "הלעיטני נא" – אומר עשו. אומר על זה המדרש: "א"ר יצחק בר ר' זעירא: עשו פער פיו כגמל. אמר: אפתח פי ואתה מכניס. התם תנינן: אין אובסים את הגמל ולא דורסים אבל מלעיטין" (במדבר רבה כא כ). ובמדרש תנחומא (בובר) תולדות סימן ד: "א"ל: הלעיטני נתן לו בזיבורית. א"ל: בזיבורית את נתת לי? שפוך את הקדירה לתוך פי! שאין לשון הלעטה אלא לשון שפיקה". ניזיד עדשים הוא המטבע ההולמת, כמאמר הפסוק: "עם נָבֵר תִּתְבָּר וְעַם עֲקֹשׁ תִּתְפַּל" (שמואל ב כב כו-כז, תהלים יח כו-כז). וכפסוק ישעיהו כב יג שכבר הבאנו לעיל: "אָכֹל וְשָׂתוּ כִּי מָחָר נָמוֹת".

⁷ שתיים מתוך שלוש העבירות של "יהרג ואל יעבור" וגם מצוות שבן נח מצווה עליהם. ובמסכת בבא בתרא טז ע"ב, מננות חמש עבירות: "אמר רבי יוחנן: חמש עבירות עבר אותו רשע באותו היום: בא על נערה מאורסה, והרג את הנפש, וכפר בעיקר, וכפר בתחיית המתים, ושט את הבכורה". ראו שם כל הפסוקים מהם לומד הדרשן את כל העבירות של עשו. וכל זה ללמדך שהרעבתנות

איזה שיבה טובה זו שיהיה אברהם עומד ורואה בן בנו מגלה עריות ושופך דמים? לפיכך, מיד שעשה,⁸ נסתלק אברהם.⁹

יעקב היה יושב ומבשל עדשים. בא עשו ואמר לו: מה ראית להיות יושב ומבשל עדשים? ואמר לו: מפני שמת זקני ואני יושב ומתאבל ומצטער, כדי שיהא יודע היאך נצטערתי עליו וכשיחיו המתים לעתיד לבוא יהא אוהבי.¹⁰ אמר לו: שוטה! כך אתה סובר משאדם מת וכלה בקבר שעתיד לחיות? והוא (עשו) כפר בתחיית המתים: "הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה" (בראשית כה לב). אמר לו: ועוד, הבכורה שאתה סבור יש בה כלום, תן לי קערה אחת מן העדשים האלו ואני נותנה לך. "ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים", "ויבז עשו את הבכורה" (בראשית כה לד).¹¹

רמב"ן בראשית כה לד – עוני ועושר בבית יצחק

"ויקם וילך ויבז" - כי אחר שאכל ושתה חזר השדה אל צידו, וזו סיבת בזוי הבכורה, כי אין חפץ בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעיתם, ולא יחושו ליום מחר.¹²

ורבי אברהם משתבש בכאן מאד, שאמר כי ביזה הבכורה בעבור שראה שאין ממון לאביו. ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב, וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו, בא לידי עוני בזקונו.¹³ והעד, שהיה יצחק אוהב את עשו בעבור צידו, ואילו היה לחם רב בבית אביו, והוא נכבד בעיניו, לא מכר את בכורתו בעבור נזיד. ואם היה אביו בכל יום אוכל מטעמים מה טעם יאמר אליו: "הביאה לי ציד".¹⁴

ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה, כי הנה אברהם הניח לו הון רב, ואבד העושר ההוא מיד קודם הענין הזה, ומפני זה ביזה את הבכורה, כי הדבר הזה היה בנעוריהם קודם היות לעשו נשים כאשר יספר הכתוב. ואחרי

של נזיד העדשים היא רק סימפטום התנהגותי של מעשים הרבה יותר חמורים. ואגב, גיל חמש עשרה הוא מעניין. מדרש בראשית רבה סג י בפרשתנו לומד מהפסוק "ויגדלו הנערים" את גיל שלוש עשרה שנים כגיל בר מצווה. אבל במדרש תנחומא בובר סימן ב בפרשה לומד שהגיל הוא חמש עשרה! עשו כבר בוגר ואחראי למעשיו.

⁸ עשו מה שעשה. אבל בגמרא בבא בתרא טז ע"ב, אחת הדרשות על הפסוק: "וה' בוך את אברהם בכל" - היא: "שלא מרד עשו בימיו. דבר אחר: שעשה ישמעאל תשובה בימיו".

⁹ על הקשר המיוחד של יעקב (הנכד) לאברהם (הסבא), ראו מדרש בראשית רבה פרשה סג, שאנו מצטטים ממנו הרבה הפעם, סימן ב שם: "עטרת זקנים בני בנינים ותפארת בנינים אבותם (משלי יז ו) ... אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב ... אברהם, יצא דינו מלפני נמרוד וצפה הקב"ה שיעקב עתיד לעמוד ממנו. אמר: כדאי הוא אברהם להינצל בזכותו של יעקב. זהו שכתוב: לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם (ישעיה כט כב)". וכבר נגענו במקצת בנושא זה בדברינו [אברהם יצחק ויעקב](#) בפרשה זו. כאן מוצג עשו באור שלילי. אברהם נאבק לשמר את יצחק כיורש העיקרי ולשם כך הוא מרחיק בנינים אחרים, ישמעאל ובני קטורה, ובלבד שיצחק "חותם ברית קודש" ימשיך את דרכו. והנה, ליצחק קורה מה שקרה לאברהם ואפילו גרוע יותר. האין גם לסבא אחריות מסוימת? האם הסתלקותו של אברהם לא הייתה אם כך בשיבה טובה?

¹⁰ לכאורה מספיק מה שיעקב אומר: "מפני שמת זקני ואני יושב ומתאבל ומצטער". וכל המוסיף גורע. למה שם הדרשן בפיו את תוספת המילים: "כדי שיהא יודע היאך נצטערתי עליו וכשיחיו המתים לעתיד לבוא יהא אוהבי"? אם כך, אין זו גמילות חסדים אמיתית, אלא חשבון טווח ארוך! אלא שהדרשן רוצה להגיע לעניין של תחיית המתים על מנת להראות שעל זה בדיוק ערער עשו - עשו הוא מלכות אדום/רומא שמזלזלת באמונת עם ישראל, ולא רק עשו המקראי. ומערעור זה הדרך קצרה גם על ערעור ערכה של הבכורה. ועדיין, הקשר בין תחיית המתים ובכורה צריך עיון וכל המטייב מימינו בנושא זה יבורך.

¹¹ גם מדרש זה, מרחיב בהתנהגותו הנלוזה של עשו. אביו שרוי באבל על אביו והוא לא רק מזלזל בכבוד המשפחה, אלא מתחיל להתפלסף בענייני העולם הבא ומביע, בהזדמנות זו, את חוסר הזהותו עם כל מה שבית אברהם ויצחק מייצגים וטורחים לבנות בעמל רב (ברמז ברור שוב לעשו הוא אדום/רומא של ימי הדרשן והקהל). ראו מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק כה: "ויאכל וישת. כל צרכו: ויקם וילך. ולא נשתהה אצל אביו לנחמו". ראו גם מדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק כה: "כי הבכורה שהבטיח הקב"ה לאברהם, לזרעך אתן את הארץ הזאת (בראשית יב ז) והיה לעשו ליטול פי שנים בארץ כנען, וקנאקה אבינו יעקב ממנו, כי לא היה עשו מאמין שהקב"ה עתיד ליתן הארץ לזרע אברהם, לפיכך מכרה בניזיד עדשים". זה מה שארץ ישראל וכל הבטחה לאבות היו שווים בעיניו וזה מה שקיבל. לכל המדרשים האלה, ורבים אחרים שלא הבאנו, יש מן הסתם אחיזה במציאות תקופתו של הדרשן וברצון להתמודד עם התופעה, לאורך כל הדורות, שרבים וטובים אינם ממשיכים בדרך האבות. עשו הוא ארכיטיפוס לא רק לצרות לאומיות גדולות כמו אדום, רומי והנצרות, אלא גם לצרות פרטיות "קטנות" של הבית והמשפחה. ואיפה העוגן במקרא לכל הדרשות האלה? "ויבז עשו את הבכורה". ואולי עוגן נוסף?

¹² זכורני מפי אבא ז"ל שהיה תמיד מדגיש שחמשת הפעלים הקצרים ברצף: ויאכל וישת ויקם וילך ויבז, הם הסמך במקרא לכל היחס המזלזל של עשו בעניין (גם לא כתוב שהוא ברך לפני ואחרי האוכל ...). ובחידונו התנ"ך היו שואלים היכן יש בתורה חמש מילים ברצף שמתחילות בוא"ו. ויש אפילו של שבעה וא"ו ברצף. ראו דברי הימים ב כח טו: "וַיִּלְבְּשׁוּם וַיַּנְעִלֵם וַיַּאֲכִלֵם וַיִּשְׁקִיֵם וַיִּסְכּוּם וַיְנַהֲלֵם בְּחֶמְרִים ...". (מפי עמוס חכם ז"ל) ושם זו דווקא התנהגות חיובית ואצילית. ראו שם.

¹³ מדבריו "ורבי אברהם משתבש בכאן מאד" ולהלן: "ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה", נראה שרמב"ן לא מקבל את פירוש אבן עזרא, אבל מסיום המשפט: "וכאילו לא ראו בימיהם עשיר גדול בנעוריו בא לידי עוני בזקונו", נראה שבכל זאת יש בדבריו אבן עזרא טעם מסוים.

¹⁴ ואבן עזרא ממשיך ואומר שלפיכך לא היו ליעקב [בגדי חמודות](#) (ראו דברינו בפרשה זו) ולפיכך גם יצא מבית הוריו בחוסר כל ולא נתנה לו אמו כסף לדרך וגם "לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו, כי הוצרך לשמור הצאן". ראו פירושו של אבן עזרא לפרק כה פסוק לד.

כן חזר והעשיר בארץ פלשתים עד כי גדל מאד ויקנאו בו שרי פלשתים, ואחרי כן חזר לעניו והתאוה לציד בנו והמטעמים, ואין אלו רק דברי שחוק.¹⁵

רבי בחיי בן אשר בראשית כה לד פרשת תולדות – גאוותו ופחיתותו של עשו

"ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים". כאן גלה הכתוב מה שהזכיר למעלה: "ויזד יעקב נזיד" - שהיה תבשיל של עדשים. ויותר נכון היה שיפרש זה למעלה, ושיאמר: "ויזד יעקב נזיד עדשים", ושיאמר אחרי כך: ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד. אבל יתכן לומר, כי נתכוון הכתוב להורות על גאוותו וגאונו של עשו ועל פחיתותו. ומזה¹⁶ לא רצה להזכיר קודם המכירה איזה תבשיל היה, שהשומע יהיה סבור שהיה תבשיל חשוב ונכבד כיון שמכר בכורתו בשבילו. על כן איחר הכתוב להזכיר שם התבשיל עד אחר המכירה, כמי שאומר: הבכורה שמכר על הנזיד שהזכיר למעלה לא היה אלא נזיד עדשים, וזה לאות על תכונת נפשו הרעה שהיה מבזה את הבכורה.¹⁷

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק כה – מוגמר על העסקה

"ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים מכר את בכורתו"¹⁸ מלמד שכך מנהג התגרים לאחר שיעשו סחורתם שמאכילים ומשקים לסוחרים.¹⁹

בראשית לג יא פרשת וישלח – יעקב משלם את חובו ומשלים את העסקה?

וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אֵם יָאֵם נָא מִצָּאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלִקְחָתְךָ מִנְחָתִי מִיָּדַי כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָּנֶיךָ כִּי רָאִיתִי פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצָנִי: קַח נָא אֶת בְּרִכְתִּי אֲשֶׁר הִבָּאת לָךְ כִּי חֲנַנִּי אֱלֹהִים וְכִי יֵשׁ לִי כָל וַיִּפְצַר בּוֹ וַיִּקַּח:²⁰

מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק כה – מחלקים את העולם לזה ולבא מלידה

¹⁵ לא נכניס את ראשו בין שני הרים גדולים כאבן עזרא ורמב"ן. נראה שלמרות הדברים החריפים יש ביניהם הסכמה בנושא החשוב לנו. רמב"ן תוקף את אבן עזרא על הרעיון שיצחק היה עני גם בסוף ימיו כשבדך את יעקב (ולכן שלח את עשו להביא ציד, כי לא היה אוכל בבית), אבל גם הוא מסכים שבזמן עסקת מכירת הבכורה, הייתה עניויות בביתם של יצחק ורביקה ונזיד עדשים לא היה דבר של מה בכך. בתחילת דרכו, איבד יצחק את הרכוש הרב שאברהם הוריש לו ורק אח"כ חזר והתעשר בזכות עצמו. ראו שוב סיומת מדרש בראשית רבה בו פתחנו שמקשר את הפרשת עם "ויהי רעב בארץ" שבא מיד אחריה. ועל דמותו ועולמו של יצחק הרחבנו לדון בדברינו [יצחק אבינו](#) בפרשה זו.

¹⁶ ולכן

¹⁷ רבי בחיי בן אשר מצטרף אף הוא לפירושים ולדרשות בגנותו של עשו שהיה מוכן למכור את בכורתו בשביל נזיד עדשים (גם עם לחם, ויש שמוסיפים גם יין (שהוא מנהג בבית האבל, ברכת האבלים, ועל בסיס הפסוק: "תנו יין למרי נפש" - מחלוקת רד"ק ואלשיך). הסתירה תחילה התורה את זהותו של הנזיד, על מנת לתת קרדיט כלשהו לעשו, אבל סופה לגלות לנו שהיה זה נזיד עדשים - מאכל פשוט וזול, ולחשוף את גאוותו ופחיתותו כאחד. מנגד, ראו פירוש אלשיך על הפסוק שמעלה את הרעיון שעשו יכול היה בעיקרון לחזור בו מהעסקה: "כי עשו לא ידע שווי הבכורה וערכה כדי שתועיל מחילה, ולפחות עד שילך למדרש שם ועבר וכיוצא בה לשאול עוד ידו נטויה לחזור בו". אבל "בטלה ממנו טענה זו" משום שאחרי שאכל עשו ושתה "קם והלך לו ובזה את הבכורה". ביזוי הבכורה הוא המפתח לכל העניין, הוא שמוכיח "כי גמר והקנה לגמרי".

¹⁸ כל כך טיפש היה עשו שמכר את בכורתו בנזיד עדשים? ואולי השאלה היא גם על יעקב?

¹⁹ היינו שהיה תשלום ממוני והנזיד היה רק סעודה לכבוד גמר העסקה כמקובל בעסקאות. שים לב שמי שקנה (התגרים) הוא שמכר באוכל ומשקה את מי שמכר לו (הסוחרים). כך גם בפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית כה לד: "ויש אומרים מן האדם האדום הזה, כי גם זהובים שאל לו עשו במכירת הבכורה, כי בתבשיל לבד לא היה נותן לו". וכך מפרש רשב"ם בבראשית כה לד: "מכרה כיום - כלומר לאלתר. מיד מכור לי חלק בכורתך הראוי לך בממון אבי, בממון שאתן לך. ואחר כך אתן לך המאכל לעדות ולקיום. כדרך שמצינו ויאכלו שם על הגל לקיום ברית בין לבן ליעקב". וכך גם רד"ק (בראשית כה לד) בשם אביו, חזקוני ועוד. היינו, המכירה לא הייתה בעבור נזיד עדשים אלא בכסף מלא שניתן מיד במקום, או בהבטחה להשלמת התשלום. איננו יודעים בכמה, אבל מן הסתם בסכום שהוא סביב תוחלת הירושה של חלקו של יעקב בירושת יצחק. ונזיד העדשים לא היה אלא טקס ואות, "המזל וברכה" לקיום העסקה. מדוע חשוב למדרש ולרשב"ם לציין שהייתה כאן מכירה בכסף (מלא)? על מנת להוציא מהעסקה את ההתבזות הכללית שיש בה (מעבר לבוז של עשו)? על מנת לאושש את העסקה ולקיים את הבכורה בידיו של יעקב? (השווה עם מכירת שדה המכפלה שאברהם מתעקש לא לקבל מתנה ולא הנחה כלשהיא מעפרון). או שמא אין כאן שום כוונה נסתרת רק פשט כפשוטו שהרי לא סביר שבאמת עשו ימכור את הבכורה בשביל ארוחה אחת. ואם נשוב ונקרא בעיון פסוקים כט-לד בסוף פרק כה, נמצא שבאמת אין שום אמירה של המקרא שניזד העדשים היה התמורה במכירה של הבכורה. אך רד"ק ורשב"ם מנסים לחלץ להבין כך אם לא מפשט המקרא, אזי מהיגיון פשוט.

²⁰ יעקב מפציר בעשו לקחת את המנחה ששלח אליו על מנת לרצות את פניו לקראת המפגש ביניהם בתחילת פרשת וישלח. ראו פירוש רש"י על הפסוק: "על שנתרצית למחול סורחני", היינו גניבת הברכות. (ורמב"ן מתנגד לכך בטענה "שאיננו טוב שיהיה לו מזכיר עון"). פירוש אלשיך מקשר מנחה זו לחלוקה בין העולם הזה והעולם הבא, שנראה להלן. ואנו שואלים: האם נוכל לראות מנחה זו כתשלום החוב הכספי של יעקב לעשו? האם יעקב איננו כ"כ פאסיבי וכנוע במפגש עם עשו אלא בא להשלים את עסקת מכירת הבכורה? לא מצאנו רעיון זה במפרשים וכל המחכימו בעניין זה יבורך ויתברך.

"ויתרוצצו הבנים בקרבה" - אמר עשו ליעקב: בואו ונחלוק העולם. אמר לו יעקב: טול אתה העולם הזה ואני אטול עולם הבא. וכן עשו אמר ליעקב: טול אתה העולם הבא ואני אטול עולם הזה.²¹
דבר אחר: אמר יעקב לעשו: מכור לי בכורתך. אמר לו: אמכור לך בכורת. ועל זה נאמר: "מכרה כיום", אמר לו שימכור לו בכורתו, כתנאי שהיה ביניהם כיום שהיו בבטן.²²

בראשית רבה פרשה סג סימן יג – יום אחד ישב יעקב בשלוה

"ויואמר יעקב מכרה כיום" - אמר לו: מכור לי יום אחד משלך. אמר רבי אחא: כל מי שהוא יודע לחשב ימי הגלות, ימצא שיום אחד ישב יעקב בשלוה בצלו של עשו.²³

דרשות הר"ן הדרוש השני – ענין זר מאד וצריך ישוב²⁴

... גם המעשים אשר היו ביניהם, היו ראויים לסבב ביניהם שנהא וקנאה. ראשונה, אשר לקח יעקב בכורת עשו בענין זר מאד צריך ישוב.²⁵ כי איך היה מחוק יעקב איש תם, לאמר לעשו שימכור אליו בכורתו בנזיד עדשים? וכבר כלל זה המעשה תמיהות רבות. ראשונה, כי אין בחוק השלם שיתן עיניו במה שאינו שלו, לומר לרעהו מכרה נחלתך לי.²⁶ ושנית, איך יונהו לקחת ממנו בכורה נכבדה במחיר בזוי ושסוי? כי עם היות יסכים בזה עשו לסכלותו, כבר היה ראוי ליעקב לתקן עוותו, ולא יונהו אונאה מרובה אין ערוך אליה.²⁷ כי אם שנניח שמכירת הבכורה לא היתה נוגעת לדבר ממון כלל, אבל לקיחת הבכור פי שנים הוא דבר חידשה אותו התורה לא היה כן לעולמים, ושמכירת הבכורה לא היה דבר כי אם לכבוד לבד שיכבד הצעיר הכבוד הראוי לבכור, עדין לא

²¹ השווה עם המדרש על קין והבל שרצו לחלק ביניהם את העולם (בראשית רבה כב ז, תנחומא בראשית ט). איך הסתיימה ההצעה לחלק את העולם שם וכאן. שם הרצח הראשון וכאן שטנה לדורות. וכאן יש גם פעולת מכירה כפי שנראה בהמשך.

²² ובנוסף חריף יותר במדרש בראשית רבתי (ילקוט שמעוני בפרשתנו רמז קיא): "תני ר' אליעזר אומר: כשהיו יעקב ועשו במעי אמן אמר יעקב לעשו: עשו אחי, אנחנו שנים לאבינו, שני העולמים לפנינו העולם הזה והעולם הבא. העולם הזה, יש בו אכילה ושתיה ומשא ומתן וקייחת אשה והוליד בנים ובנות, אבל העולם הבא אין בו כל המדות הללו. רצונך טול אתה העולם הזה ואני אטול העולם הבא. ומנין שכך הוא? שנאמר: ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי - כיום זה בחר לך כיום שהיינו בבטן". מה פשר ויתור זה על העולם הזה שרק בו אפשר לקיים תורה ומצוות? וכי העם היהודי הביע אי פעם נכונות לוותר על דברים אלה? ראו מדרש ילמדנו (מאן) ילקוט תלמוד תורה - בראשית אות קמח שיעקב לא מוותר על העולם הזה: "עשו יצא תחילה, והיה ראוי ליטול שני חלקים, ולא עשיתי כן, אלא יעקב נטל שני חלקים ועשו חלק א', שיעקב אוכל בעולם הזה ולעולם הבא". אולי על רקע התלאות הקשות מידי עשו ההיסטורי והאמונה היהודית בעולם הבא, עושה כאן הדרשן צעד גדול. מכירת הבכורה היא בעצם חלוקה. הסכמה בין עשו ליעקב לחלק ביניהם את העולם בין הצד הגשמי (עשו) והרוחני (יעקב), בין "העולם הזה", ל"עולם הבא". בין תרבות רומא לתרבות ישראל. הסכמה על "חלוקת העולם" שיסודה בהורות ויצירתם של עשו ויעקב התאומים הלא-זהים! במקום "בבטן עקב את אחיו" (הושע יב ד), בבטן הגיע להסכמה עם אחיו. כיצד נבין את נזיד העדשים על רקע מדרש זה? כסמל לעולם הזה שיעקב מואס בו ומשכנע את אחיו להסכים לקחת? או כמו המדרש ורשב"ם לעיל שהאוכל היה רק סימן להסכמה ו"אכילה על המוגמר" ולא תמורה אמיתית. שהרי הסכימו על חלוקה עוד בטרם לידתם.

²³ דרשות רבות נאמרו על הפסוק: "מכרה כיום" - מה פשר המילה "כיום"? ראו רש"י (בעקבות אונקלוס): "כיום שהוא ברור, כך מכור לי מכירה ברורה" וכך גם במדרש אגדה (בובר). ובמדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק כה: "מכרה כיום. בפרהסיא כיום שהוא גלוי". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית פרק כה: "מהו כיום? מה היום הולך ואינו חוזר, אף מכירתך קיימת בלא חרטה בלא חזרה", היינו חיזוק לשבועה. ורשב"ם מפרש: "כלומר לאלתר" ובדומה לו רמב"ן: "כעת". אבל כאן, במדרש שלנו, מכרה לי יום. יום אחד. רק יום אחד של שלווה ושקט ביקש או קיבל יעקב. מדרש זה מתבסס, כמובן שוב על הקשר של עשו עם אדום ורומא (ואח"כ הנצרות) - ראו דברינו [עשו ויעקב שונאים אחים](#) בפרשה זו - וממנו עולה שמה שנוגע לבכורה הגשמת והכוחנית, באמת לא הועילה מכירת הבכורה. רק יום אחד של שלווה ושקט קיבל יעקב, אולי זה בעצם השוויו של נזיד עדשים. מעניין מאד אימתי היה יום זה. סתם ר' אחא ולא פירש. רק מי שיועד לחשב ימי הגלות - יודע את היום. שוב מצאנו שבמדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן ד נוסח אחר: "אמר ר' אחא: מי שהוא יודע לחשב כראוי, לא נטלו ישראל בעולם הזה אלא אלף שנים, שיומו של הקב"ה אלף שנים הן, שנאמר: כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהלים צ ד)". מלבד שזה משנה מאד את כל הפירוש שהצענו, כי כעת צריך שניזיד העדשים יהיה שווה אלף שנים, צריך גם לדעת מתי היו לעם ישראל אלף שנות שלווה?

²⁴ רבנו ניסים בן ראובן גירונדי, ברצלונה, ספרד 1320 - 1380.

²⁵ צריך הסבר, דורש תשובה.

²⁶ ראו גמרא סוטה ט ע"א: "כל הנותן עיניו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנין לו, ומה שבידו נוטלין הימנו". ראו שם הרשימה המכובדת של מי שנתנו עיניהם במה שאינם שלהם. ולפי מדובר כאן על מכירה, אפשר שיש כאן רמז גם לכרם נבות (ראו דף על כרם נבות בדפים המיוחדים).

²⁷ ההתבזות של מכירת בכורה בנזיד עדשים, דבר פעוט ערך וקשור בגרגרנות, איננו רק של המוכר - עשו, כי אם בהכרח גם של הקונה - יעקב. גם אם נהג עשו בטיפשות וסכלות (או בחומו של רגע), מצופה היה מיעקב, איש חוק ותם, שיעמיד את המקח על שוויו וערכו האמיתי. בכך, ימנע לזות שפתיים, יברר את מקחו ויקיים את הבכורה בידו. ראו איך עשו צועק מאוחר יותר על כך שאת יצחק האכיל יעקב בשר ואילו אותו נזיד עדשים: "ר' חנניה ב"ר יצחק אמר: כיון ששמע עשו כן התחיל טופח על פניו, אמר אוי לו לאותו האיש, שנאמר: ויצעק צעקה גדולה ומרה וגו' (בראשית כז לד). אמר עשו: נזיד של עדשים האכילני ונתת לי בכורת, ולאבא האכיל בשר" (מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן כג). אילו האכילו כהוגן וקנה בכסף מלא, אולי כל עניין גניבת הברכה היה נראה אחרת.

יראה שיאות ליעקב לאמר לעשו שימיר כבודו בלא יועיל.²⁸ ואם שניח כדברי האומר שמכירת הבכורה לא היה נזיר עדשים אבל כסף רב כערכה, עדין יקשה הסדר והגלגול אשר בו נתגלגל דבר מכירת הבכורה. כי אם היה יעקב נותן עינו בה, היה ראוי להיות מליץ ביניהם, מעורר עשו מצד יעקב שיתן אליו כבודו בכסף מלא. אבל כשיבוא עשו מצידו עיף מבקש ממנו אוכל להשיב נפשו, ושעל זה יתעורר יעקב לצוד את בכורתו לקחתה, זה מאד צריך ישוב.²⁹

עקידת יצחק בראשית שער כג (פרשת תולדות) – תפיסה עצומה על יעקב

ומכאן תפיסה עצומה על יעקב אבינו ראש יחסנו ועיקר שרשנו אשר בו נתפאר. שונאיו ... יוכלו לחרף ולגדף ולומר: מי הוא זה ואי זהו אשר מלאו לבו להפר ברית אחים ובראותו אחיו הבכור עיף ויגע ישיגהו בין המצרים, ותרע עינו עליו מלתת לו לחם ונזיד עדשים עד ימכור לו זכות בכורתו? ולא ישיב ידו עד שבא עליו במרמה שניה לקחת גם את ברכתו והרהורי עבירה שנתחכם אליהם בכל זה קשים ורעים, ואיה איפה תמימותו אשר נאמר עליו: ויעקב איש תם?³⁰

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: המדרש אשר מדגיש את נבזותו ושפלותו של עשו ואת עליונותו המוסרית של יעקב מול עשו, לא חושך שבטו גם מיעקב ובניו. ראו תנחומא כי תצא סימן י: "ואמר רבי יוחנן: עומדים כל שרי השבטים להזדווג עם שרו של עשו ואינו נופל בידם. לפי שלכל אחד ואחד מסלקו בתשובה. לראובן אומר: אתה נחשדת על פילגש אביך, ולשמעון וללוי: אף אתם הרגתם את שכמם. לשאר השבטים: אתה מכרתם את אחיכם ובקשתם להורגו. ליהודה: אף אתה נחשדת על תמר כלתך. ולבנימין אומר: אתה נחשדת על פילגש בגבעה. כיון ששרו של עשו [יוסף] בא ומזדווג לו, מיד נופל לפניו שאין לו תשובה להשיבו. הדא הוא דכתיב: והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדיה א)".

²⁸ גם אם נניח, אומר הר"ן, שעפ"י החוק של אותה תקופה, לפני שהתורה קבעה שהבכור יורש פי שניים, לא היה בבכורה שום עניין מממני, רק של כבוד שהאח הצעיר מחויב לכבד את אחיו הבכור, עדיין מדוע יעקב גורם לעשו לוותר על זכות כבוד זו בנזיד עדשים? מדוע הוא מנצל את חולשתו או טיפשותו ברגע של חולשה?

²⁹ וגם אם נאמר, ממשיך הר"ן שהייתה פה מכירה בכסף (ראו רשב"ם לעיל), עדיין לא כך מנהלים מכירה ביושר. מ"מ הגון, מנהלים באמצעות מתווך, בזמן רגיעה ולא מנצלים חולשה של רגע של אדם עייף הבא מן הציד, מן השדה (מן הסתם, ציד שלא צלח). בהמשך דרשתו שם מנסה הר"ן להתמודד עם השאלה הקשה שעורר. לשם יישוב העניין הוא נוקט תחילה בדרך המדרש ובקשר עם מותו של אברהם ומעצים אותה מאד: "ועשו לפי הנראה לא היה בפטירת אברהם כלל, לא דמעה עינו למותו, ולא נשבר לבו לאבל יצחק, אבל בא אליהם כחסר לב בזה דרכיו, והוא התעסק בשדה בשגעונותיו". מי שלא מזדהה עם אבל אביו על מות אביו (סבו של עשו), לא יכול לצפות לרשת אותו. אבל עם כך, העיקר חסר מהספר. בהמשך דבריו מציע הר"ן גם את ההסבר שעשו היה בשעת מכירת הבכורה נער צעיר שלא הבין את מאוחר בעת הברכות, כשהיה בן שישים, הבין את טעותו והתחרט: "כי בעת ההיא היה בן ששים שנה ויותר, וכאשר בז אליה היה נער חסר לב בן חמש עשרה שנה, ולזה בז אליה ונתנה בנזיד עדשים". ועדיין השאלה, בעיקר בהקשר עם יעקב, מהדהדת ועולה כפי שהר"ן אומר שם בהמשך שלכן יעקב נזקק לשבועה של עשו: "ויעקב ראה כי מכירת הבכורה לבושתו וכלימתו, ולזה אמר (בראשית כה לג) השבעה לי כיום". ראו דרשת הר"ן שם במלואה.

³⁰ גם פירוש עקידת יצחק (רבי יצחק ב"ר משה עראמה, ספרד מאה 15) מעלה את השאלה המוסרית-ערכית של מעשה קניית הבכורה ע"י יעקב בנזיד עדשים, תוך ניצול מצבו הרגעי של עשו החוזר עיף מהשדה (כנראה לאחר יום ציד לא מוצלח), מעשה שהיה לנשק בידי שונאי עם ישראל ומקטרגיו. ובהמשך דבריו שם הוא גם מעלה תמיהה באשר לתועלת המעשית של מעשה זה, תוך קישורו הברור לגניבת הברכות ע"י עקב כמסופר בהמשך הפרשה, ואלה דבריו: "ואולם יש עוד ספק גדול ועצום מצד המעשה בעצמו ... שאם היתה כוונתו לרשת בנכסי אביו פי שנים כמשפט הבכורות, הנה נוסף על האשם המושב אליו כמו שאמרנו, כבר היתה עצתו ועצת אמו עצה נבערה להשתדל בענין שיחייבהו להתגרש מבית אביו ולהתיאש מכל נכסיו ... ואם היה מסתכן על הבכורה, יותר היה לו להסתכן על התכלית ולשמור ימי אבל אביו לשבת אצלו לרשת פי שנים בנחלתו ... ואם היתה כוונתו בזה לקנות עמה הברכות הרוחניות האלהיות המיוחדות אל האומה הזאת הנבחרת, הנה יהיה הספק יותר עצום: כי למה זה לו בכורה? והלא אין מעצור לה' לברך רב או צעיר ובכל מקום אשר יזכיר את שמו שם יצוה את ברכתו כקטון כגדול, כמו שהיה הענין בבני אדם ונח". ונשאר לשואבי המים לעיין במקור ולהתרשם באופן ישיר מה תשובתו של יצחק לשלות קשות אלה.